

بررسی تأثیر آیین‌های عاشورایی بر منظر شهری و خاطرات جمعی از دیدگاه شهروندان

مهدی خاک زند^۱، سعیده تیموری گرده^{۲*}

^۱ استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران

^۲ کارشناس ارشد معماری منظر، دانشکده معماری شهرسازی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

تاریخ پذیرش: ۹۴/۰۲/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۰/۳۰

چکیده

منظر شهری پدیده‌ای همواره در حال تغییر است که تحت تأثیر شرایط مختلف اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد. مذهب به مثابه یکی از عناصر و ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی، نقش بسیار مؤثری در ایجاد این تغییرات ایفا می‌کند. همان‌طور که محیط طبیعی و مصنوع در ایجاد باورها، آیین، آداب و رسوم جوامع تأثیرگذار هستند، مذهب و ویژگی‌های آن نیز می‌تواند استفاده و دخل و تصرف در محیط پیرامون را تحت شعاع خود قرار دهند. با توجه به اهمیت آیین‌های فرهنگی - مذهبی در شهرهای ایران از گذشته‌های دور تا کنون و با توجه به تحقیقات بسیار اندک در حوزه معماری، درباره آیین مذهبی عاشورا و بررسی تأثیرات حاصل از آن در منظر شهری از دیدگاه شهروندان، این مقاله تدوین شده است. مقاله حاضر بر این فرض است که «ایام محرم، باعث ایجاد تغییرات اساسی در منظر شهر می‌شود که این تغییرات در عین بصری بودن (ظاهری و کالبدی) دارای تأثیرات ذهنی فراوانی در خاطر مردم شهر است». روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی است و برای دستیابی به هدف تحقیق از دو روش پیمایش و مراجعه به اسناد کتابخانه‌ای استفاده شده است. محدوده مورد بررسی چهار منطقه از تهران است که از محله‌های مورد توجه مردم و برگزارکنندگان آیین مذهبی ایام محرم در شهر تهران است. نتیجه تحقیق حاکی از آن است که اکثریت پاسخگویان علاوه بر تأکید بر ایجاد تغییرات حاصل از آیین مذهبی محرم در منظر شهر، این تغییرات را در عین کالبدی و بصری بودن دارای تأثیرات ذهنی و غیر عینی ماندگار در یاد و خاطره خود از شهر می‌دانند.

Study of Ashura rituals effects on urban landscape and collective memories in citizens' view

Mehdi Khakzand

Assistant Prof., University of Science and Technology, Tehran, Iran

Saeideh Teymouri Gerdeh

M.A. in Landscape Architecture, Imam Khomeini International University (IKIU), Qazvin, Iran

Abstract:

Urban landscape is a dynamic and changing phenomenon and such changes are subject to different social and cultural conditions. Religion is one of the main factors that play an effective role on the changes in the city. As a phenomenon, religion is one of the cultural and social roots that trigger changes and differentiations between different places. Alike natural and built environment, religion and religious ceremonies are effective in development of beliefs, traditions, and customs through influencing the living environment. The age-old gravity of cultural-religious ceremonies in Iranian cities and the lack of pertinent architectural studies on religious ceremonies and its effect on urban landscape explain the reason for doing the present study. It is noticeable, that the not so many studies with pertinent subjects have been carried out in the humanities field with emphasis on the actual content of the ceremonies as well as cultural-religious traditions; which makes their result irrelevant with present study. The main purpose of this study is, then, to survey the relationship of subjectivity and objectivity of the changes rooted in religious ceremonies of 10-day ceremony of Muharram in Tehran urban landscape. For further explanation, the city undergoes considerable superficial changes and such changes have considerable subjective effect on the people's mode. The hypothesis of the study is that "religious ceremonies, like Muharram induce changes in urban landscape, which are both visual (tangible and physical) and subjective." The study was carried out as a descriptive-analytical study and the data was collected through questionnaire and library studies. The geographical limit of the study was four urban district of Tehran (north: Gheitarieh; south: Bazar zone; east: Narmak; and West: Shahrak Gharb). The reason for choosing these regions was that they grab more attention of the organizers of Muharram ceremonies. Questionnaire and direct observation were used for data gathering. Sample society was 131 of visitors of the ceremony in the districts under study. Participants were adopted randomly. The questionnaire was designed based on Likert's five-point scale. Reliability of the questionnaire was confirmed by Cronbach's alpha. The data from the questionnaire was analyzed in SPSS using single variable and multiple Chi-square and Pierson test. The results of qualitative and quantitative data analyses showed that the majority of the respondents marked "high" for the questions "to what extent the urban decoration and view is changing during the ceremony?" and "to what extent the changes are objective and visual?"; and ticked "moderate" and "high" respectively to "to what extent the changes by the religious ceremony is subjective?". A general analysis on the all questions showed that majority of participants in the study found the changes both skeletal and visual and at the same time with subjective and non-objective effects on their memory; while all noted the changes in urban landscape during the ceremony.

Keywords: religious ceremony of the first 10-days Muharram, objective and subjective effects, citizens' perspectives, temporary ritual urban landscape, collective memories, Ashura .

۱. آتشین بار، محمد (۱۳۸۸)، «تداوم هویت در منظر شهری»، **فصلنامه باغ نظر**، شماره ۱۲، سال ۶، صص ۴۵-۵۶.
۲. الکساندر، کریستوفر (۱۳۸۱)، **معماری و راز جاودانگی: راه بی زمان ساختن**. ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۳. بیتس، دانیل و پلاگ، فرد (۱۳۷۵)، **انسان شناسی فرهنگی**. ترجمه محسن ثلاثی، علمی، تهران.
۴. چشمه قصابانی، مریم و کریمی، نوشین (۱۳۹۰)، «رویکردی تحلیلی به تاثیر رویدادهای فرهنگی در کیفیت منظر موقت شهری»، **هویت شهر**، شماره نهم، سال پنجم، پاییز و زمستان.
۵. حبیب، فرح؛ نادری، سید مجید؛ فروزانگهر، حمیده (۱۳۸۷)، «پرسمان تبعی در گفتمان کالبد شهر و هویت. (کالبد شهر تابع هویت یا هویت تابع کالبد شهر)»، **نشریه هویت شهر**، سال ۲، شماره ۳، پاییز و زمستان، صص ۱۳-۲۲.
۶. حبیبی، سید محسن (۱۳۸۷)، «فضای شهری، حیات واقعه‌ای و خاطره جمعی»، **مجله صغه**، پائیز و زمستان.
۷. خاتم، اعظم (۱۳۸۴)، «حوزه همگانی و فضاهای عمومی در ایران»، **اندیشه ایران شهر**، شماره ۳، صص ۱۰-۱۵.
۸. راپاپورت، آمس (۱۳۶۶)، **منشاء فرهنگی مجتمع های زیستی**، ترجمه رضایه رضازاده، جهاد دانشگاهی دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
۹. رحیمی، حسین (۱۳۸۴)، «در جستجوی شهر اسلامی پایدار»، **مجله علمی پژوهشی پیک نور**، سال ۵، شماره ۲، صص ۹۰-۹۸.
۱۰. شولتز، کریستیان نوربرگ (۱۳۸۲)، **معماری: معنا و مکان**، ترجمه ویدا نوروز برازجانی، انتشارات جان جهان، تهران.
۱۱. علی الحسائی، مهران و پای کن، عصمت (۱۳۹۴)، «بازشناسی اثر آیین‌های عاشورایی بر شهر ایرانی، بررسی موردی؛ شهر لاهیجان»، **دو فصلنامه دانشگاه هنر**، نامه **معماری و شهرسازی**، شماره ۱۴، بهار و تابستان ۹۴.
۱۲. فیاض، ابراهیم و رحمانی، جبار (۱۳۸۵)، «مناسک عزاداری و گفتمان کربلا در دین ورزی اقشار فرودست شهری»، **فصلنامه علمی پژوهشی انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات**، صص ۵۷-۷۹.
۱۳. قادری، اسماعیل و حافظی زاده، شقایق و عزتی، عزت الله (۱۳۸۸)، «راهکارهای استفاده از مراسم تاسوعا و عاشورا به عنوان پتانسیل توریسم فرهنگی- مذهبی در محدوده بخش مرکزی تهران»، **فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا**، سال ۹، شماره ۲۸، صص ۱۰۱-۷۵.
۱۴. گیویان، عبدالله (۱۳۸۵)، «آیین، آیینی سازی و فرهنگ عامه‌پسندی دینی: تاملی در برخی بازنمایی‌های بصری دینی و شیوه‌های جدید مداحی»، **فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات**، صص ۱۷۹-۲۱۱.
۱۵. لینچ، کوین (۱۳۸۰)، **تئوری شکل شهر**، سید حسین بحرینی، دانشگاه تهران، تهران.
۱۶. محدثی، جلال (۱۳۸۹)، «آیین و منظر؛ شکل‌گیری منظر شهری آیینی در مناسبت‌های اجتماعی»، **ماهنامه تخصصی منظر**، شماره ۱۰، شهریور، صص ۱۸-۲۱.
۱۷. میر مقتدایی، مهتا (۱۳۸۸)، «معیارهای سنجش امکان شکل‌گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر- مطالعه موردی تهران»، **نشریه هنرهای زیبا**، شماره ۳۷، بهار، صص ۵-۱۶.
۱۸. نقی زاده، محمد (۱۳۸۹)، **تحلیل و طراحی فضای شهری**، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.

19. Djukic, Aleksandra&Stupar, Aleksandra.(2001), **Brief insight into historical urban transformations: Design of public spaces vs, myth, ritual and ideology**, Spatum, p.19-23.
20. Geertz, Clifford (1973), **Interpretation of Cultures, Selected Essays**, Basic Book, NewYork.
21. Landry, Charles (2006), **The Art of City-Making**, Sterling, VA, London .
22. Mayo,James.(2009), "temporary landscapes", **Jurnal of Architectural and Planning Research**, v26, n2, summer
23. Routhenbuhler (1998), **Ritual communication**, Sage, London.